

Græsk sproghistorie

v/ George Hinge

DET GRÆSKE SPROGS UDVIKLING I HOVEDTRÆK

Oprindelse

Inden for den indoeuropæiske familie ligger græsk tættest på armensk og phrygisk og i anden række indo-iransk.

Det er omstridt, hvornår det, der skulle udvikle sig til det græske sprog. Håndbøgerne nævner gerne dateringer omkr. 2000 f.Kr. Én teori mener, at græsk kom allerede med landbruget, ca. 6000 f.Kr. (Renfrew), mens der er andre, der hævder, at det først kom med stridsvognen, ca. 1600 f.Kr. (Drews). Sandheden ligger sandsynligvis midt imellem ekstremerne, muligvis 3200 f.Kr. (Coleman).

Mykensk og dorervandringen

De ældste tekster er i stavelsesskriften Linear B fra det 14.-12. årh. f.Kr. Den "mykenske" dialekt kan ikke uden videre indordnes i den klassiske dialektgeografi, men ligger dog tættest på attisk-ionisk og arkadisk-kyprisk ("sydgræsk").

Dorisk blev oprindeligt talt nord for Korinthbugten og har konservative træk til fælles med de æoliske dialekter dér ("nordgræsk"). Efter den mykenske kulturs sammenbrud sætter de doriske dialekter sig igennem på det meste av Peloponnes og på Kreta. Der er ingen skriftlige vidnesbyrd fra perioden, men sproget udvikler sig rivende, og hver egn får et selvstændigt dialektalt særpræg.

Polisdialekter og litterære dialekter

De ældste alfabetiske indskrifter er fra det 8. årh. På samme tid begynder der at opstå en fælles digterisk tradition (vigtigste eksponent: det homeriske epos), der dog har forskelligt skriftligt (og sikkert også lydligt) udtryk i de forskellige egne. Kolonierne, der ligeledes skyder op i denne periode, har i udgangspunktet moderbyens sprog.

Der opstår i klassisk tid en egentlig litterær kultur og en stiliseret prosa. Prosaen opstår i Ionien i det 6. årh. (naturfilosofi, historieskrivning). De klassiske genredialekter får deres kanoniske form (ionisk epos, dorisk korlyrik). Efter perserkrigene vinder den attiske dialekt frem, ikke mindst i byerne omkring Ægæerhavet.

Koiné, atticisme og diglossi

I løbet av klassisk tid "enes" man naturligt om en fælles standard, "koiné", der ligger tæt op ad attisk, men uden dens mest specielle træk, og denne standard bliver efter Alexander bærer av den hellenistiske verdenskultur. På Peloponnes holder man dog længe fast i en mere doriskpræget standard, "koiná". De gamle dialekter bliver kun undtagelsesvis brugt i skriften, men lever sikkert videre på landet.

I kejsertiden søger en del prosaister at lægge sig op ad en puristisk attisk stil, "atticisme", og der bliver stadig større afstand mellem det skrevne og det talte sprog. Hverdagssproget dokumenteres især av papyrusbreve fra Ægypten. Man kan efterhånden (præcis hvornår er uvist) tale om egentlig diglossi, dvs. standardsproget er ikke længere forståeligt uden særlig skoling. Denne diglossi fortsætter op til nutiden, hvor man holder fast i det atticistiske ideal, selv om der i løbet av middelalderen også fremkommer folkepoesi efter vesteuropæisk forbillede.

Urindoeuropæisk

Sproggrupper

indisk iransk armensk phrygisk græsk thrakisk albansk baltisk slavisk germansk keltisk sabellisk latin tokharisk anatolisk

Sprog

sanskrit †avestisk armensk †phrygisk †thrakisk albansk †preussisk russisk engelsk †gallisk †oskisk latin †tokh.A †hittitisk
†pāli kurdisk litauisk polsk frisisk gælisk †umbrisk rumænsk †tokh.B †luvisk
hindi persisk lettisk tjekkisk tysk walisisk italiensk †lydisk
urdū pashto slovakisk nederl. bretonsk fransk †lykisk
bengali ossetisk kroatisk dansk spansk
osv. osv. osv. osv. osv.

2. årtusinde

sydgræsk

nordgræsk

Dialektgrupper

arkadisk-kyprisk

attisk-ionisk

æolisk

dorisk / vestgræsk

Klassisk græsk

kyprisk arkadisk

attisk ionisk

lesbisk thessalisk boiotisk

delphisk korinthisk argolisk rhodisk kretisk lakonisk osv.

Hellenistisk græsk

koiné

koiná

senlakonisk

Nygræsk

nygræske dialekter

tsakonisk

LYDUDVIKLING

(stærkt forenklet)

Indoeuropæisk => urgræsk

- i. »Laryngaler«: $*eh_1, *eh_2, *eh_3/*oh_{1-3} > \bar{e}, \bar{a}, \bar{o} \mid *h_1e, *h_2e, *h_3e/*h_{1-3}o > e, a, o \mid *h_1, *h_2, *h_3 > e, a, o$ mellem konsonanter $\mid *h_1, *h_2, *h_3 > e, a, o$ i forlyd foran konsonanter (»vokalprotese«) $\mid *h_{2j} > *h (?) \mid *rh_{1-3}, *lh_{1-3}, *nh_{1-3}, *mh_{1-3} > r\bar{a}/r\bar{e}/r\bar{o}, l\bar{a}/l\bar{e}/l\bar{o}, n\bar{a}/n\bar{e}/n\bar{o}, m\bar{a}/m\bar{e}/m\bar{o}$,
- ii. $*\hat{k}, *\hat{g}, *\hat{g}^h > *k, *g, *g^h$
- iii. $*b^h, *d^h, *g^h, *g^{wh} > *p^h, *t^h, *k^h, *k^{wh}$
- iv. $*s > h$ i forlyd foran $\mid *s > *h$ mellem vokaler $\mid *ns / *sn, *ms / *sm, *rs / *sr, *ls / *sl, *ws / *sw > *n^h, *m^h, *r^h, *l^h, *w^h$
- v. $*p, *t, *k$ forsvinder i udlyd
- vi. $*p^ht, *bt > pt \mid *p^hd, *bd > bd \mid *p^th, *bt^h > p^ht^h \mid *p^hs, *bs > ps$
 $*k^ht, *gt > kt \mid *k^hd, *gd > gd \mid *k^th, *gt^h > k^ht^h \mid *k^hs, *gs > ks$
 $*tt, *dt, *t^ht > st \mid *t^th, *d^th, *t^ht^h > *st^h \mid *ts, *ds, *t^hs > *ss$
- vii. $*k^w, *k^{hw} > *k^w, k^{wh} \mid *k^w, *g^w > k, g$ foran og efter u
- viii. $*t^{(h)j}, *tw > ss \mid *t^{(h)j}, *k^{(h)j} > *t^f \mid *j, *dj, *gj, *g^wj > *dʒ \mid *p^{(h)j}, *bj > *pt \mid *mj > *pt \mid *wj > *jj$
- ix. $*\eta, *m^h > a$ (myk, ark., æol. ofte o) $\mid *l, *r > la \sim al, ra \sim ar$ (myk., ark., æol. ofte $ro \sim or$)
- x. $*j, *h > -$ mellem vokaler (delvist bevaret i mykensk)
- xi. $*t > s$ foran i, u (delvist bevaret i dorisk og æol.)
- xii. $*h, *p^h, *t^h, *k^h > -, p, t, k$ foran $*p^h, *t^h, *k^h$ i den følgende stavelse (GRASSMANN'S lov)
- xiii. $*\bar{a}, *\bar{e}, *\bar{o} > a, e, o$ foran $r, n +$ konsonant (OSTHOFF'S lov)

Urgæsk => klassisk græsk

- i. $*ss > att.-ion., arkad. \sigma, dor., \text{æol. } \sigma\sigma \mid *t^f > att., boiot. \tau\tau, \text{ellers } \sigma\sigma \mid *dʒ, *sd > \zeta [dz] > [z(:)]$ (boiot., lakon., kret. $\delta\delta$, litterært æolisk og dorisk $\sigma\delta$)
- ii. $*k^w, *k^{wh} > \pi, \varphi$ foran $o, a / \tau, \theta$ foran i, e (æol. π, φ) $\mid *g^w > \beta$ foran $a, o, i / \delta$ foran e (æol. β)
- iii. $*n^h, *m^h, *r^h, *l^h, *w^h > \nu, \mu, \rho, \lambda, [F]$ i indlyd med erstatningsforlængelse (æol. $\nu\nu, \mu\mu, \rho\rho, \lambda\lambda, \upsilon$)
- iv. $*ln > \lambda$ med erstatningsforlængelse
- v. $*nj, *rj > \nu, \rho$ med erstatningsforlængelse efter $e, i, u / \iota\nu, \iota\rho$ efter $a, o \mid *lj > \lambda\lambda$
- vi. $*pm, *p^hm, *bm > \mu\mu \mid *km, *k^hm, *gm > \gamma\mu [\eta\mu]$ (delvist) $\mid *tm, *t^hm, *dm > \sigma\mu$ (delvist)
- vii. $*\bar{a} > att.-ion. \eta$ (att. ikke efter r, i, e); dor., æol. og ark. bevarer \bar{a}
- viii. $*ns > \sigma$ med erstatningsforlængelse (arkad., arg. $\nu\sigma, \text{æol. } \iota\sigma$)
- ix. $*rw, *lw, *nw > \rho, \lambda, \nu$ i ionisk med erstatningsforlængelse (visse dialekter bevarer F i tidlige indskrifter)
- x. $*w > att.-ion. -$; lyden er bevaret i adskillige dialekter, F ("digamma"); talrige spor i Homers formler
- xi. Kontraktion: $*ee > \epsilon\iota \mid *eo, *oo, *oe > ou \mid *a\bar{o}, *a\bar{o}, > \omega \mid *ae, *a\bar{e}, *a\bar{e} > \bar{\alpha} \mid *ea > \eta$ (NB dor., æol. $*\bar{a}\bar{o}, *a\bar{o} > *\bar{\alpha} \mid *ae, *a\bar{e} > \eta$)
- xii. De fleste dialekter skelner mellem primært \bar{e}, \bar{o} og sekundært \bar{e}, \bar{o} (opstået ved erstatningsforlængelse / kontraktion), skrevet hhv. η, ω og $\epsilon\iota, ou$; i att.-ion. og koiné falder sidste sammen med diftongerne ei, ou

	Klassisk attisk	Koiné	Moderne græsk	Kommentar
π	[p]	[p]	[p] ([b])	Upustede klusiler (omtrent som dansk b-, d-, g- eller fransk p, t, k). Nygræsk μπ, ντ, γκ = [b, d, g]
τ	[t]	[t]	[t] ([d])	
κ	[k]	[k]	[k ~ c] ([g ~ j])	
φ	[p ^h]	[p ^h] > [ɸ]	[ɸ]	Aspirerede klusiler (som dansk p-, t-, k-), senere affrikater (som dansk f, engelsk th og tysk ch).
θ	[t ^h]	[t ^h] > [θ]	[θ]	
χ	[k ^h]	[k ^h] > [x]	[x ~ ç]	
πτ	[pt]	[pt]	[ft]	
φθ	[p ^(h) t ^h]	[p ^(h) t ^h] > [ɸθ]	[xt]	I nygræsk er πτ ~ φθ og κτ ~ χθ blevet til hhv. φτ og χτ (i lærde ord bevares de klassiske forbindelser)
κτ	[kt]	[kt]		
χθ	[k ^(h) t ^h]	[k ^(h) t ^h] > [xθ]		
β	[g]	[b] > [β]	[v]	Stemte klusiler (som fransk b, d, g), senere stemte affrikater (som dansk v, -d-, -g- eller spansk b, d, g).
δ	[d]	[d] > [ð]	[ð]	
γ	[g]	[g] > [ɣ]	[ɣ ~ j]	
	[ɲ]	[ɲ]	[-]	Foran κ, γ, μ, ν i klassisk græsk
μ	[m]	[m]	[m]	
ν	[n]	[n]	[n]	
λ	[l]	[l]	[l]	
ρ	[r] ~ [r̥]	[r]	[r]	
ϝ	[h]	[h] > [-]	[-]	
σ	[s]	[s]	[s]	Foran β, δ, γ, μ
	[z]	[z]	[z]	
ζ	[dz] > [z]			Den klassiske udtale er omstridt
ψ	[p ^h s]	[p ^(h) s]	[ps]	Den første del av disse dobbeltbogstaver var aspireret (indskr. φσ, χσ)
ξ	[k ^h s]	[k ^(h) s]	[ks]	
υ	[y]	[y]	[i]	Skellet mellem [i] og [y] opretholdes indtil byzantinsk tid.
	[y:]	[y(:)]		
υι	[yi] > [y:]	[yi] > [y(:)]		
οι	[oi] > [ø:] > [y:]	[oi] > [ø(:)] > [y(:)]		Karakteristisk for moderne græsk er den såkaldte iotacisme (>i-udtale<), der begynder i klassisk græsk og breder sig stadig mere. Det klassiske ει betegner to forskellige lyd: den oprindelige diftong [ei] og det lange lukkede [e:].
ι	[i]	[i]		
	[i:]	[i(:)]		
ει	[ei] > [e:] > [i:]			
	[e:] > [i:]			
ηι (ἦ)	[ε:(i)]			
η	[ε:]	[e(:)] > [i(:)]		
ε	[e]	[e] > [ε]	[ε]	
αι	[ai] > [ε:]	[ai] > [ε(:)]		
α	[a]	[a]	[a]	
	[a:]	[a(:)]		
αι (ᾶ)	[a:(i)]	[a:i] > [a(:)]		
ου	[ou] > [o:] > [u:]	[u(:)]	[u]	Det klassiske ου betegner to forskellige lyd: den oprindelige diftong [ou] og det lange lukkede [o:].
	[o:] > [u:]			
ω	[ɔ:]	[ɔ(:)]	[ɔ]	
ωι (ῶ)	[ɔ:(i)]	[ɔ:i] > [ɔ(:)]		
ο	[o]	[o] > [ɔ]		
αυ	[au]	[aw] > [aβ]	[av ~ af]	Diftongens andet element bliver i senere græsk til en affrikat.
ευ	[eu]	[ew] > [εw] > [εβ]	[εv ~ εf]	
ηυ	[ε:u]	[e(:)w] > [i(:)β]	[iv ~ if]	

KOMMENTERET BIBLIOGRAFI OVER NYERE HÅNDBØGER

- **Adrados, Francisco Rodríguez:** *Historia de la lengua griega. De los orígenes a nuestros días*. Madrid 1999 = *Geschichte der griechischen Sprache. Von den Anfängen bis heute*, Tübingen, Basel 2001 = *A History of the Greek Language*, Leiden 2005.
Et godt og bredt anlagt oversigtsværk, der behandler alle perioder.
- **Allen, William Sidney:** *Vox Graeca*, Cambridge ³1987.
Omhyggelig fremstilling av udtalen av klassisk græsk og koiné.
- **Browning, Robert:** *Medieval and Modern Greek*, Cambridge University Press, ²1983.
En fin og velskrevet introduktion til byzantinsk og moderne græsk.
- **Chantraine, Pierre:** *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Avec un supplément*, Paris ²1999.
Ift. Frisk (s.d.) større vægt på ordenes historie inden for græsk; desuden mere selektiv: Ch. undgår bevist at sige, hvad Frisk allerede til overflod har sagt.
- **Christidis, Anastasios-Foivos (ed.):** *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας. Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*, Thessaloniki 2001 = *History of Ancient Greek. From the Beginnings to Late Antiquity*, Cambridge 2007.
Antologi (1200 sider!) med bidrag fra de vigtigste forskere og inden for alle områder av sproget.
- **Frisk, Hjalmar:** *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 1-4, Heidelberg 1961-1972.
Ift. Chantraine (s.d.) større vægt på ordenes oprindelse i indoeuropæisk.
- **Horrocks, Geoffrey:** *Greek: A History of the Language and Speakers*. London/New York.
Særlig vægt på de senere perioder; forholdsvis detaljeret og lingvistisk.
- **Lejeune, Michel:** *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, ²1972.
Fokus på lydudvikling snarere end lydbeskrivelse.
- **Moleas, Wendy:** *The Development of the Greek Language*. London ²2004.
Særlig vægt på de senere perioder og udviklingen til nygræsk; desværre upræcis og upålidelig.
- **Palmer, Leonard:** *The Greek Language*, London 1980.
Hovedvægt på de litterære dialekter.
- **Rix, Helmut:** *Historische Grammatik des Griechischen*, Darmstadt ²1992.
Beskriver græskens avledning av den indoeuropæiske familie, men ikke dens opsplitning i dialekter.
- **Schmitt, Rüdiger:** *Einführung in die griechischen Dialekte*, Darmstadt 1977.
Overskuelig fremstilling av de græske dialekter, som de fremtræder i indskrifterne; gode forsknings- og litteraturoversigter.
- **Sihler, Andrew L.:** *New Comparative Grammar of Greek and Latin*, Oxford 1995.
Et skatkammer av indoeuropæiske rekonstruktioner, men ingen bibliografiske oplysninger.